

Pūraho

Mā te kaiako

Taumata 2 - 4

Ko Pūraho te hōtaka tuaono o te kohinga pūrākau, He Kōrero. He takiruatanga o ngā kōrero o nehe mō Ngāi Tahu.

Kuputaka

rānaki

Ka kimi utu mō te mate, mō te kōhuru.

whakaninihi

Ka haere tāhae kia kore ai tētahi atu e kite, e rongō, e mōhio, e aha ana koe.

kūrae

He pito whenua teitei e toro atu ana i te tahaatika ki te moana, ki te roto rānei.

whakatoke

Ka haere huna ki te patu tangata, arā ki te kōhuru.

ongaonga te kiri

Ka ngākau kawa te tangata ki tētahi mea tino kino rawa atu, tino hē rawa atu.

Pūraho Whakarāpopoto

I Te Whanganui-a-Tara a Ngāti Kurī e noho ana, heoi he tūtakarerewa te noho.

I te tutū te pūehu i waenga i a rātou me ētahi atu iwi. Nā Pūraho te whakatau kia hūnuku atu tōna rāhi, ā, i heke rātou ki te pā o Kaihinu, i Te Waipounamu noho ai.

Heoi he rite tonu te tutūnga puehu i reira, ka tohe, ka puta.

I riro mā te tama a Pūraho, mā Marukaitātea te ara ka whāia e Ngāti Kurī e whakatakoto.

Mā te Kaiako

TIKANGA Ā-IWI Te Takanga o Te Wā
Mātai whakamuri kia anga whakamua

E hāngai ana ngā ariā matua o ngā pūrākau o te kohinga pūrākau, He Kōrero ki ngā whāinga e toru o Te Takanga o Te Wā. Ka tautuhia ki te rauemi nei he aha rā te aronga matua mō te kōrero mō Pūraho.

Whāinga 2:

Kei te mōhio ahau ki ngā kōrero tuku iho o te takiwā e noho nei au.

Whāinga 3:

Kei te mōhio ahau ki ā mātou hononga ki takiwā kē

Whāinga 4:

Kei te mōhio ahau ki ngā kōrero tuku iho o Aotearoa.

Kua tautohua ngā whāinga o Tikanga ā-iwi e taunaki ana i ngā ihirangi o Te Takanga o Te Wā

Te Reo Matatini

Āheinga Reo

Ka tutuki te whānuitanga o ngā āheinga reo i roto i te wairua ngahau me te hiahia ki te whakawhitiwhiti whakaaro.

Puna Reo

Ka tipu haere tonu te puna kupu me ōna āhuatanga katoa.

Rautaki Reo

Ka whakamahi rautaki reo, ā, ka taea te whakamārama ngā huarahi kua whāia hei whakatutuki i tāna i whakaputa ai, i rongu ai.

Taumata Rua

ā-Waha:

1. Ka whakawhitiwhiti kōrero, ka whakaraupapa kōrero hei whakatutuki kaupapa.

ā-Waha:

3. Ka māia, ka tika anō tana whakamahi i ētahi kupu honohono, kupu mahi, kupu āhua, rerenga kōrero hoki e kawea ana i ngā kare ā-roto.

ā-Waha:

4. Ka kōrero kia whānui ake, kia mārama ake, kia hōhonu ake ngā whakaaro.

Taumata Toru

ā-Waha:

1. Ka mārama ki ētahi kōrero āhua roa tonu.
2. Ka whakapuaki kōrero hei whakaputa māramatanga, tautohetohe rānei kia puta ai te reo whakakapi, te reo patapatai me te reo whakatau.

ā-Waha:

3. Ka whakanikoniko i āna kōrero, tuhinga rānei ki ngā kupu taurite, kupu āhua nā te whānui haere o tana puna kupu.

ā-Waha:

4. Ka mārama ki te anga o ngā momo kōrero Māori ake nei.

ā-Tā:

2. Ka pakari te tuhi me te tā i ngā momo reo tuhi me ngā reo ataata e taunga ana ia.

ā-Tā:

3. Ka tika te tātaki kupu hou ahakoa te horopaki.
4. Ka mārama ki ētahi kupu ake o tētahi kaupapa motuhake.

ā-Tā:

7. Ka whakamahi i ētahi rautaki rangahau.
8. Ka whakamahi mahere hei whakatakoto, hei whakaraupapa i ngā whakaaro.

Taumata Whā

ā-Waha:

1. Ka whakatairite, ka tohutohu, ahakoa te horopaki, i ētahi kaupapa ōpaki, ōkawa rānei.
2. Ka whakapuaki patapatai hāngai tonu, kōrero whakamārama, tautohetohe rānei kia puta ai te reo hīkaro, te reo whakamana hoki.

ā-Waha:

3. Ka mārama, ka whakamahi i ngā kiānga whakaahua, kiānga whakarite hei whakaniko i te kaupapa.

ā-Waha:

4. Ka whakarongo kia mōhio ai ia me pēhea te arotake, te whakawā, te wetewete i ngā hīkarotanga.
6. Ka whakamārama i te hononga o ngā momo kōrero Māori ake nei, kōrero kē atu hoki i roto i tētahi kaupapa ōkawa.

ā-Tā:

2. Ka tīpako i ngā āhuatanga o ngā momo reo tuhi hei whakaniko i ngā tuhinga pono me ngā tuhinga auaha.

ā-Tā:

4. Ka tika te tātaki kupu hou me te whai i ngā ture o te reo.

ā-Tā:

5. Ka whakamahi i ētahi rautaki rangahau mō te huhua o ngā take.
6. Ka tukatuka, ka whakahāngai i ngā mōhiohio.

He rautaki hei taunaki i te ako

He rautaki pai tēnei hei whakawhitawhita i te ngākau i ngā ākongā e mātakitaki ana i te pakiwaituhi, i a rātou e mahi ana hoki.

1. I mua i te ako, whakaritea he tūtohi huatau pērā i te tauira kei raro iho nei, anei ngā hauraro, 'Tāku e mōhio nei', 'Tāku e hiahia ana ki te ako', 'Tāku i ako ai.' He mahi hei whakarōpū i ngā huatau o ngā ākongā.
2. I mua i te mātakitaki i te pakiwaituhi me te whakamahi i ngā ngohe ka kōrero tahi te kaiako me ngā ākongā mō te **utu, te hekenga, ngā raru ā-iwi, me ngā raru ā-whānau**. He pai tēnei hei tīmatanga kōrero mō te ruku i te kaupapa. Tuhia ngā kōrero ki te tīwae, 'Tāku e mōhio nei.'
3. Kātahi ka matapakihia ō rātou hiahia ki te ako mō te kaupapa. Tuhia ngā kōrero ki te tīwae, 'Tāku e hiahia ana ki te ako.'
4. I a rātou e mātakitaki ana, whai i muri hoki, whakaraupapahia ngā akoranga hou ki a rātou ki raro i te tīwae, 'Tāku i ako ai.' He pai tēnei hei mahi arotakenga, hei mahi whakaaroaro.

<i>Tāku e mōhio nei</i>	<i>Tāku e hiahia ana ki te ako</i>	<i>Tāku i ako ai</i>

Te Marautanga o Aotearoa

Tikanga ā-Iwi

Whenu: Te Whakaritenga Pāpori me te Ahurea

2.2 Ka whakamārama i ngā āhuatanga ahurea me ngā tuku ihotanga o tōna ake iwi, me ō ētahi atu iwi hoki.

Whenu: Te Takanga o Te Wā

Whāinga 2: Kei te mōhio ahau ki ngā kōrero tuku iho o te takiwā e noho nei au.

Whāinga 3: Kei te mōhio ahau ki a mātou hononga ki takiwā kē.

Aronga: Tōku Tū i Te Ao

Whāinga 2: Kua rerekē ētahi kōrero tuku iho i te rohe, hapori rānei, tērā anō ētahi kōrero tuku iho kua mau tonu.

Whāinga 3: He hononga kei waenga i ngā kōrero tuku iho o rohe kē.

Aronga: Ngā Pou Herenga

Whāinga 2: He hononga kei waenga i ngā maunga, ngā awa, ngā whānau, ngā hapū me ngā iwi i te rohe.

Whāinga 3: He whanaungatanga, he hononga kei waenga i ngā whānau, ngā hapū, ngā iwi me ngā hapori.

I mua i te mātakitaki pakiwaituhi

Matapakihia ko wai a Ngāti Kurī a Ngāi Tahu a Ngāti Kahungunu me Ngāi Tara?

Whakawhiti kōrero ā-rōpū:

1. he aha ō whakaaro mō te utu?
2. he aha ō whakaaro mō te mana? Tuarihia ngā whakaaro ki te karaehe.

Whakamahia ngā [kāri pikitia](#) kia waia haere ai ngā ākongā ki ngā kiripuaki me ngā wāhi. He aha ō rātou whakaaro mō te pūrākau? Ka aha? Tukua he kōrero whakapae. Whakamahia he mahere ki te tautohu i ēnei wāhi: /iwi Te Whanganui-a-Tara, Raukawakawa, Kura Te Au, Ngāti Kahungunu, Ngāti Kurī, Mōioio me Ngāi Tara. Kei hea ēnei wāhi? Ko wai nō ērā wāhi? Wānangahia ngā kōrero mō ēnei wāhi/iwi.

I ngā ākongā e mātakitaki ana i te pakiwaituhi

Mātakitaki i te pakiwaituhi. Kātahi mātakina anōtia, ka tū ki ētahi wāhanga kia whakapaetia ka ahatia ā muri atu. He pātai ā ngā ākongā? Tuhia ki te tūtohi huatau, i te wāhanga, 'Tāku e hiahia ana ki te ako.'

He mahi ā-rōpū, whakamahia te rauemi [kāri pikitia](#) hei whakakōrero i te ākongā ki te matapaki i ngā mahi me te utu. He aha ngā whakaaro o ngā kiripuaki? He aha a rātou kōrero?

Whakamahia te rauemi, [Ko Wai, Kei Hea?](#)

He rauemi anō

[Kā Huru Manu](#)

[Google Earth](#)

[He Kōrero: Ngā rauemi tautoko](#)

Pūraho he whakaraupapa ako – Kei te mōhio ahau ki ngā kōrero tuku iho o te takiwā e noho nei au.

	He pātai whai whakaaro	Hei tukanga	Hei mahi	Hei whakakitenga	Hei arotake
Ngohe 1 – Ngā raru rāroto ā-iwi	<p>He aha a Waitai mā pukuriri ai i te whakatau a Marukaitātea e pā ana ki a Te Rapa-a-te-Kurī?</p> <ul style="list-style-type: none"> • He aha a Marukaitātea i kore ai e tuku utu kino ki a Te Rapa-a-te Kuri? • Ka whakaae, ka whakahē rānei koe? • He aha te pānga ki tōna iwi nā tēnei whakatau? <p>He nui tō Marukaitātea mana. He aha e pēnā ai?</p>	<p>Arotakehia te whakataunga a Marukaitātea e pā ana ki a Te Rapa-a-te-Kurī.</p> <p>He aha ngā pānga ki a ia me tōna iwi?</p> <p>Rangahaua Waitai me tana whakataunga ki te wehe.</p> <p>Whakawhiti kōrero ā-rōpū, ā-karāehe mō te utu i tukua e Maru ki a Te Rapa-a-te-Kurī. Ka whai painga tēnei?</p>	<p>Waihangatia he mahere e whakaatu ana i tā rātou haerenga me ngā wheako ki te tonga.</p> <p>Tautohua ngā pānga ki te iwi nā te wehenga a Waitai mā.</p> <p>Mātakina te pūrākau nei-Tapatapawhenua ki te ako i ngā wheako a Waitai mā i Te Waipounamu.</p> <p>Whakaarohia whānuitia, he aha ētahi atu momo utu pai e hāngai ana. He aha ngā pānga ki tō iwi?</p>	<p>Whakaritea he tautohetohe mō Waitai rūau ko Marukaitātea. Ko tētahi rōpū e kōrero ana mō Maru me te take o te whakataunga utu ki a Te Rapa-a-te-Kurī. Ko tētahi rōpū hei māngai mō Waitai. Mā te hunga whakarongo e whakawā.</p> <p>Tuku atu i te mahere mō te wehenga me te haerenga a Waitai i Te Waipounamu.</p>	<p>Arotakehia te tautohetohe.</p> <ul style="list-style-type: none"> • He aha anō ētahi kōrero kia pai ake ngā tohe o ia taha? <p>Ākina te kōrero whakahoki</p> <ul style="list-style-type: none"> • Mā ngā ākongā e tuku whakaaro mō ngā piki me ngā heke o te tautohetohe. Ka whakamārama atu he aha i whakaae ai, he aha i whakahē ai. <p>Tuku pātai ki ō hoa e pā ana ki ngā wheako me te haerenga a Waitai mā.</p>
Ngohe 2 – Ngā raru rāwaho ā-iwi me te hekenga o ngā iwi	<p>I tutū te puehu i wenganui i a Ngāti Kurī me ētahi atu iwi. Nā ērā raru i heke rātou ki Te Waipounamu.</p> <p>Heoi, i Te Waipounamu, i tutū te puehu i waenganui i a Ngāti Kurī me Ngāi Tara kātahi ka mate ētahi, ka kakari, ka tuku utu, ka rānaki utu. Nā wai i hē ka hē kē atu.</p> <p>He aha ngā raru i whanake ai i waenganui i a Ngāti Kurī me ētahi atu iwi?</p> <p>He aha ngā tāngata i heke ai, i hūnuku ai ki rohe kē, ki tāone kē atu, ki wāhi kē atu me ngā whenua kē atu?</p>	<p>Tautohua ēnei wāhi: Te Whanganui-a-Tara, Kura Te Au, Mōioio, Raukawakawa me te Pā o Kaihinu. Google Earth visit – Waihangatia he whakaaturanga.</p> <p>He nui ngā raru i waenga i a Ngāti Kurī me Ngāi Tara.</p> <p>Waihangatia he mahere ki te whakatau raru</p> <p>Waihangatia he mahere huatau ki te whakaatu i te hononga o ngā raru ki ngā tāngata.</p>	<p>Tākarohia te kēmu Utu i te kohinga rauemi kia akona te huatau o te toa me te hinga.</p> <p>Rangahaua te hekenga, te hūnuku ki wāhi hou. Whakapuakihia ō whakaaro mō ngā taero ki te tangata ki tōna wāhi hou.</p>	<p>Whakamaheretia ngā tino wāhi o te purākau nei. Whakamāramahia te wāhi me te hiranga o aua wāhi.</p> <p>Whakaarohia he raru me te whakataunga kia ea ai te raru.</p> <p>Whakaritea he tautohetohe i waenganui i a Ngāti Kuri, i a Ngāti Kahungunu i a Ngāi Tara.</p> <p>Kōrerohia ngā kōrero pono e ai ki te purākau.</p>	<p>Whakaarohia he raru me te whakataunga kia ea ai te raru.</p> <p>Arotakehia te whakaari poto.</p> <p>Whakaraupapahia te purākau.</p>

Pūraho he whakaraupapa ako – Kei te mōhio ahau ki ngā kōrero tuku iho o te takiwā e noho nei au.

Ngohe 3 – Utu me te rānaki

He pātai whai whakaaro

Ko te utu he whakautu ki te mahi hē a tētahi. He utu hei urupare i te utu me te mahi kino a tētahi atu tē muru hara.

Ko ngā momo utu he mate, he kōhuru, he whakahāwea.

He aha ō whakaaro mō ēnei kōrero?

Hei tukanga

He aha te hononga o te utu me te huatau, pūtake me te hua? He hua ka puta i ngā mahi katoa ahakoa hē mai, tika mai.

Mehemea ko Marukaitātea koe. He aha te utu ka tukua e koe mō te kakari ki tō iwi?

I ēnei rā, he aha ngā momo utu ka rangona ka kitea?

Hei mahi

Hangaia he hoahoa rerenga e tautohu ana i ngā momo rara tērā pea ka puta i ngā tūmomo mahi.

- Whakatairitehia te huatau o te pūtake me te hua ki ngā whanonga o nāianeī ka kitea i te papa tākaro i ēnei rā.
- Mā tēnei hoahoa rerenga e ārahi te whakaputanga o te mahere whanonga mō te karaehe mō te kura rānei.
- Tākarohia ngā kēmu, ko [He Kēmu Utu](#) me [Tutū te Puehu](#) hei taunaki i te whakaaro o te toa me te hinga.

Hei whakakitenga

Tuarihia, whakamāramatia tō hoahoa rerenga.

Tāngia he whakaahua nui mō te utu. Kia auahatia te whakaaro.

I ngā rōpū iti, waihangatia he kēmu mō tēnei pūrākau heoi ko te utu te ngako, te ariā matua o te kēmu.

Hei arotake

[Mataono Whakakōrero](#)

- Makaia te mataono
- Arotakehia te pikitia e pūkana ana
- Kōrerohia te tangata me te wāhi
- Kōrero mō te mahi me te utu (ko te pūtake me te hua tēnā)
- I aha i mua, ka aha whai i muri?

Tākarohia ngā kēmu. Tuku mihi ki ō hoa e pā an ki te kēmu me te pai, kore pai rānei o ngā whakaaro. He aha ngā painga? Me pēhea te whakapai ake?

Pūraho: he whakawhānuitanga

He whakawhānuitanga

Reo ā-iwi

He pātai whai whakaaro

He aha te mita o te reo?

He aha te reo ā-iwi?

Nō hea koe? Kei te mōhio rānei koe ki t/ētahi kupu nō tō iwi, nō iwi kē atu? He aha aua kupu?

Hei tukanga

Wānangahia tēnei:

I ētahi wā ka kite, ka rongo koe i te mita o Kāi Tahu, mō te 'ng' he 'k' kē.

Hai tauira: rika = ringa

Kōrero ki tō rōpū mō ngā kupu ā-iwi pērā i tēnei, ki Ngāi Tahu he taotao, ki iwi kē atu he matimati.

Hei mahi

Tito waiata/rotarota māmā me ēnei kupu hou.

Pātaihia ngā pakeke, tō whānau ā wai ake mō te kōrero mō ngā momo mita.

Hei whakakitenga

Rekoatia tō waiata

Tautohua he iwi ki te mahere o Aotearoa, kātahi ka kī atu he kupu māori nō taua wāhi.

Hei arotake

Tautuhia tētahi kupu nō iwi kē atu, whakamārama atu.

He pātai whai whakaaro

He mea nui te whakawhānui i te puna kupu me ngā momo rerenga kōrero hei whakapuaki i ngā whakaaro me ngā pātai.

Kua rongo koe i ngā kōrero mō te wā i te pūrākau nei?

Kua rongo koe i ngā tūmomo kōrero e whakapuaki ana i ngā kare ā-roto o te tangata?

He aha ngā painga o te ako kupu hou?

Ka aha ki te kore tātou e rangahau, e ako i te wetereo?

Hei tukanga

Rerehāngū

Akona ngā rerehāngū. Whakarongo ki te reo i te pakiwaituhi. Ka rongo koe i ēnei kupu? Kohia, tāreia, whakatokea, aratakina, kōhurutia, whakatūria, pōwhiritia, tirohia, tōia, kitea.

Mahi ā-rōpū, tautohua ngā kupu hāngū i te purākau mo Pūraho.

Nāia ētahi atu tūmahi i te pūrākau. He aha te hāngū pai mā ēnei kupu? **Huri, rapa, ārahi, kōrero, huna, utu, kōhi**

Ka titoa waiata ki ngā kupu hāngū. He aha ētahi waiata me ngā kupu hāngū kei te mōhio koutou?

Kare ā-roto

Arotakehia ēnei kīanga nō te pūrākau. Matapakihia te tikanga me te whakamahinga ki te whakamārama atu i o piropiro me ngā piropiro o tētahi atu.

1. Wehi katoa a Ngāti Kurī
2. Ka wheke noa atu rā
3. Ka ongaonga katoa te kiri
4. Ka ohore te poua rā
5. Pukuriri katoa rātou
6. Whakamā
7. Ka mamae te iwi

Te Wā Koinei ētahi kīanga wā i te pūrākau. Whakamahia hei tīmatanga rerenga kōrero.

1. Tau mai te pō
2. Ao ake te ata
3. Ko te ata hāpara

Hei mahi

Hei whakakitenga

Waiatatia he waiata me ngā kupu hāngū.

Whāia he tohutoa māmā me āna kupu hāngū.

Whakaahuatia tētahi hoa e whakaatu ana i tētahi o ngā kare ā-roto. Tuhia he whakapūaho hei hoa haere mō te pikitia.

Hei arotake

Tuhia he whāinga reo hei akiaki i a koe ki te whakaharatau i tētahi o ēnei kīanga i ia rā.

Whakaaturia ngā whakaahua/ pikitia ki roto i te akomanga.